

על משחקי המלחמה במכללה לפיקוד ומטה

אל"ם (סיל') ד"ר דני אשר

סקירת ההתפתחות של משחקי המלחמה והתרגילים בבית הספר לפו"ם, ואחר כך במכללות הצבאיות, מתארת פן נוסף של השינויים אותם עברו הצרכים, המשימות, החשיבה ותורת הפעלת הכוח בצה"ל במהלך יובל השנים האחרונות.

כבר בצוות ההקמה, ששקד על בניית תוכנית הלימודים בבית הספר לפיקוד ומטה, בשנים 1951-1953, חפשו חבריו דרך לשלב בה את נושאי עבודת המטה והפיקוד הקרבי. בעוד שבחלק מבתי הספר הצבאיים המקבילים באנגליה⁴ ובצרפת מסתפקים בלימוד עבודת המטה, הדגם שעמד לנגד עיניהם היה דווקא הדגם

משחקי מלחמה המביימים שדה קרב ושני צדדים לוחמים היו בשימוש מאז אמצע המאה ה-17. החל מהמחצית השנייה של המאה ה-18 הם הפכו לאמצעי הדרכה צבאי מובהק.¹ מאז, משחקי המלחמה הפכו להיות חלק מנוהלי הקרב המשמשים להכנת הכוח הצבאי למלחמה. באמצעותם מתרגלים מפקדים קבלת החלטות במצבים המדמים את המלחמה.

משחקי מלחמה משמשים בשלושה תחומים צבאיים:

- אמצעי עזר לחקר ביצועים שנועד לסייע בתחומים של פיתוח אמצעי לחימה ובפרויקטים של הצטיידות ובניין הכוח.
- סיוע בגיבושה של תורת לחימה, מבנה הכוח והתכנון האופרטיבי בכל הקשור לשדה הקרב הנוכחי והעתיד.
- אימון מפקדים ומפקדות בכל הרמות בתהליכים, בעבודת מטה ובפיתוח החשיבה הטקטית והמערכתית.²

מאז הקמתו של בית הספר לפיקוד ומטה, לפני כחמישים שנה, ועד ימינו אלה, משמשים משחקי המלחמה בתרגילים השונים בכל המגמות כאמצעי עיקרי ללימוד ותרגול עבודת המטה ויכולת הפיקוד והשליטה. זאת, הן במהלכים של נוהל קרב (בטרם הקרב) והן בניהול הקרב עצמו (במהלכו). נושאי התרגילים, סיפור המעשה והמטרות והמשימות השתנו בדרך כלל במקביל, או עוד לפני, השינויים שחלו באופי המשימות העתיות והעתידיות של צה"ל במהלך אותן שנים. גם שיטות ההפעלה וההרצה של התרגילים השתנו: מאמצעים ידניים פשוטים, למערכות שנשענו על בסיסי מידע אנושיים, ואחר כך – עם הרחבת השימוש במחשבים – למערכות נתמכות מחשב.³

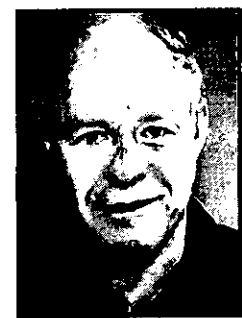
**מאז הקמתו של בית הספר
לפיקוד ומטה, לפני כחמישים
שנה, ועד ימינו אלה, משמשים
משחקי המלחמה בתרגילים
השונים בכל המגמות
כאמצעי עיקרי ללימוד ותרגול
עבודת המטה ויכולת הפיקוד
והשליטה**

האמריקאי של פורט לונוורת, העוסק גם בצד המעשי של תורת הפיקוד.

שיטת הלימוד אותה תכנן צוות ההקמה של פו"ם כללה שני נדבכים עיקריים:

- הנדבך התיאורטי ובו דיונים והרצאות על החומר הצבאי התורתי, וכן שיעורי השלמה כמו הבעה בכתב ובעל פה, היסטוריה צבאית, גיאוגרפיה צבאית של המזרח התיכון ועוד.

משחקי מלחמה המביימים שדה קרב ושני צדדים לוחמים היו בשימוש מאז אמצע המאה ה-17. החל מהמחצית השנייה של המאה ה-18 הם הפכו לאמצעי הדרכה צבאי מובהק.¹ מאז, משחקי המלחמה הפכו להיות חלק מנוהלי הקרב המשמשים להכנת הכוח הצבאי למלחמה. באמצעותם מתרגלים מפקדים קבלת החלטות במצבים המדמים את המלחמה.

מדריך בפו"ם

■ **הנדבך המעשי** – שעיקרו תרגול עבודת המטה, שמטרתה המוצהרת היתה הכנה לתפקידי מג"ד ומעלה. בנדבך זה צריך היה לשלב את הרמה החטיבתית, וכן את תורת הלחימה והפיקוד הפרטני ברמת הפלוגות. הצוות נתבע למעשה לעסוק בהקניית תורת הלחימה מרמת המ"פ ועד למח"ט.

רוב התרגילים שנכתבו בשנים הראשונות עסקו ברמה החטיבתית, וטיפלו בבעיותיו של צה"ל לאורך גבולות 1948. כבר באותה עת עלה הצורך לעסוק בזירות הלחימה הצפויות השונות, ובכל צורות הקרב. צורך זה הביא להכפלת מספר התרגילים, ששמשו כמנוע לחשיבה האופרטיבית: נושאים השונים שתורגלו עלו לראשונה בצה"ל על שולחן התכנון ברמה של תכנון מעשי; הם היו ניסוי ביצירת בעיות בניהול הקרב, שדומו בעזרת מנהלת שהזרימה אירועים והזמינה תגובות. ברשימת הבעיות עלו נושאים שונים של ניהול הקרב כמו שינוי משימה, איגודי כוחות משתנים, שינוי מאמצים ועוד. התרגילים השונים עברו שדרוג מדי קורס, בהתבסס על ההתנסות ולקחי הקורס הקודם.

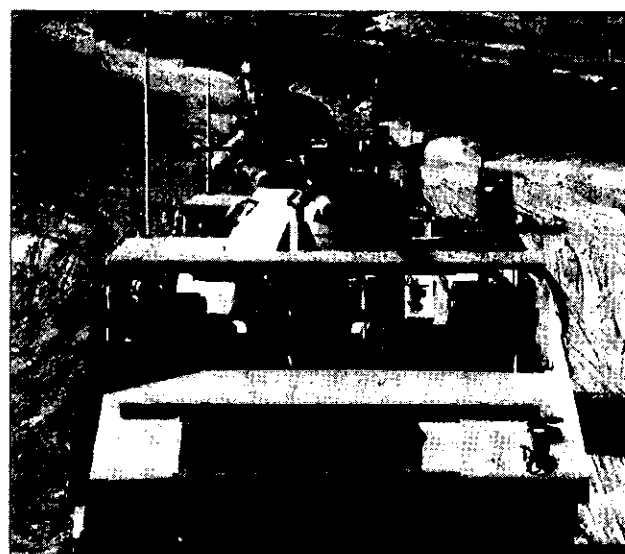
אחד הנושאים המרכזים שהעסיקו את כותבי התרגילים היה פתרון בית הספר, שעיקרו דרך הפעולה המומלצת. כבר אז היו לא מעט ויכוחים אם קיים צורך בפתרון כפוי, או שיש מקום לחשיבה מקורית.

הרמטכ"ל דאז, רב-אלוף משה דיין, עקב אחר התרגילים וניצל אותם לטובת כלל צה"ל, בעיקר בכל הקשור לפיתוח החשיבה של סגל הפיקוד הבכיר.⁵ מינוי מפקדי פו"ם, לאחר ששימשו בתפקידים של ראש מחלקת תורת הלחימה במה"ד וראש מחלקת המבצעים באג"ם, איפשר הטמעה של תורת עבודת המטה במטות החטיבות, האוגדות והפיקודים בשלבים של טרם קרב ובמהלכו, ושל תפיסתו המבצעית ותכנונו האופרטיביים של צה"ל.

לאחר הרצה בשנים הראשונות, עברו מפקד בית הספר וצוות מדריכיו לעסוק בנושא של העלאת רמת התרגילים מרמת החטיבה כעוצבת יסוד לרמת האוגדה המשימתית. התרגילים הותאמו למהלכים מערכתיים ואסטרטגיים, שסייעו לשיפורה

של רמת החשיבה הצבאית. הם עסקו מאז, בין השאר, ב"מקרה הכל" ובתפיסת המלחמה הכוללת של צה"ל. האוגדה המשימתית שהופעלה זו לראשונה במבצע "קדש" איפשרה, במבנה המשתנה שלה, גמישות מחשבתית רבה. שילובה במתכונת העיקרית של תרגילי פו"ם נתן יכולת למצות את הכוח לבנות אוגדות שונות על פי הצרכים הייחודיים של הקרב המתוכנן.

בראשית שנות ה-60 של המאה ה-20 הוסב מערך האימונים של צה"ל, ובמקביל גם של פו"ם, ל"אימון המשימתי", שעיקריו תרגול הכוחות במשימותיהם הייעודיות. היה זה אך טבעי, שהשיטות ודרכי העבודה שגובשו באותה עת הוטמעו ביחידות באמצעות עשרות בוגרי פו"ם, שהפכו במהרה לסגלי הפיקוד של צה"ל במטות, בזרועות וביחידות השונות. רבים מהם

לקחו מאוחר יותר חלק במערכות ישראל, בהן יישמו את הנלמד.

מפקדי פו"ם עסקו רבות בבנייה מחדש של התרגילים ברמת החטיבה והאוגדה, שהיו לב מערכת ההדרכה והעשייה בפו"ם. התרגילים הותאמו ליעדים ולמשימות האופרטיביות של צה"ל, ולשינויים הצפויים בזירות הלחימה, לסדר הכוחות המתעצם של האויבים ולהתפתחות המתוכננת במבנה ובארגון של הצבא. כל אלה חייבו איפיון וכתובה מחדש של רוב החומר הלימודי בפו"ם.

נסיונות לקבל הנחיות ודגשים מהמטה הכללי לתכנים, לכוונים ולמגמות של צה"ל, לא צלחו. מפקד פו"ם וצוות המדריכים נאלצו אפוא לגבש בעצמם את הבעיות ואת פתרונותיהן: בכדי שאפשר יהיה להכשיר את בוגרי בית הספר

למשימות עתידיות, "נבנה" סד"כ צה"ל העתידי שכלל גם יחידות ואמצעי לחימה שהיו עדיין בפיתוח. זאת, נוכח העובדה, שבאותן שנים לא הצטיין צה"ל בתכנון רב-שנתי, ומגמות שהסתמנו לא טופלו אלא בפו"ם. כך, למשל, תרגילי פו"ם כללו שילוב של גדודי תותחים מתנייעים שביצורם הוחל באותה עת. כן הם כללו שילוב של טילים מונחים קרקע-קרקע, כמו "לוז" שפותח באותה תקופה (הטיל, שהופעל על ידי התותחנים, פותח בהמשך לטיל ים-ים "גבריאל", שהביא להצלחה המבצעית של חיל הים במלחמת יום הכיפורים). בנוסף, "הופעלו" בתרגילי פו"ם, לראשונה, מסוקי סער, ששימשו את הכוחות במבצעים משולבים.

להכנת התרגילים קדמו דיונים ממוקדים של המדריכים, בהם גובש המתווה ונקבעו דרכי ההוראה והניהול. התרגילים חודשו או רוענו מדי שנה. במטרה לחוש את צרכי הצבא, יצאו קבוצות של מדריכי פו"ם, לעוצבות צה"ל, שם עסקו בלימוד ובהכרה מצד אחד, ובהעברת השתלמויות למפקדות השונות בכל הקשור לעבודת מטה, מצד שני.

מתווי התרגילים עסקו, למעשה, במתארי הלחימה שאפיינו שנים לאחר מכן את מלחמת ששת הימים: תרגילי ההגנה התבססו על מודלים של פיקוד הדרום להגנה מול התקפה מצרית אפשרית מתוך סיני. תרגילי ההתקפה עסקו בהבקעת מערכי המצרים בקדמת סיני, מערכים אותם החלו המצרים לבנות בפתחת אום כתף ובפתחת רפיח, על פי תורת הלחימה הסובייטית שאומצה על ידם באותה עת. כמודלים לתכנון שמשו מערכים שנחפרו בפועל על ידי צה"ל בנגב. התכנון המפורט בתרגילי פו"ם דמה, בסופו של דבר, למבצעים הצבאיים של אותה המלחמה, כמו הבקעת מערך אום כתף. תרגילים אחרים דימו מבצעים משולבים בעומק שטח האויב ולחימה בשטח בנוי, דוגמת הלחימה בירושלים באותה מלחמה.⁶

לוחות הזמנים של התרגילים דימו את השיטה אותה אימץ צה"ל באותה עת בתרגילי הגייסות: גיוס הכוח, יציאתו לתרגיל מלא, וסיומו בתרגיל אש. התרגילים כללו גם עבודת הכנה ותרגול במהלך הלילה, וגולת הכותרת שלהם היתה

תרגיל דו-צדדי בו "לחמו" חניכי פו"ם במפקדת שדה של חטיבה אמיתית.

בספורים המכונים לפני כל תרגיל, ובמהלכו, קבלו חניכי פו"ם תמונה מלאה של כל זירות הלחימה.⁷ כך יצא, שכל חניך בוגר פו"ם הכיר באמצעות התרגילים את כל זירות הלחימה, ואת צבאות האויב בגזרות השונות.

השנים שלאחר מלחמת ששת הימים חייבו הסבת התרגילים והתאמתם למרחבי לחימה אחרים.⁸ לא עוד תרגול של עלייה לרמת הגולן או חדירה למרחבי התמרון של חצי האי סיני; בפו"ם, כבצה"ל כולו, החלו עוסקים בתרגול של הגנת רמת הגולן, בהיערכות האופטימלית בחזית תעלת סואץ, בתכנונים של התקפה לעבר עומקן של החזיתות, ובמבצעים מיוחדים, בדומה לאלה שאיפיינו את פעילות צה"ל במלחמת ההתשה. לקחי מלחמת ששת הימים ומלחמת ההתשה יושמו בפו"ם בעיקר בהתבסס על הניסיון שנרכש על ידי מדריכים שהגיעו למכללה משדות הקרב.

בפו"ם, בפיקודו של תת-אלוף (לימים אלוף) קלמן מגן, פותחה החשיבה הטקטית והאסטרטגית של החניכים, תוך שימת דגש על עבודת מטה בנוהל הקרב ובניהולו, ובעיקר על תפעול המפקדות. מגן ניסה להנחיל לחניכים מניסיונו הרב בנושא זה, כקצין האג"ם של אוגדה 84, אוגדתו של האלוף טל במלחמת ששת הימים. הדרך להטמיע את הניסיון שנרכש היתה באמצעות תרגילים שבהם שולבה סימולציה שיועדה לשקף את המציאות. מפקד בית הספר שקד על פיתוח מודלים ריאליים של הכנת המפקדה על אמצעייה לקרב ותפקודה בתוכו. במהלך התרגיל התבצעו דימויים של נוהל קרב, תוך הקפדה על לוחות זמנים, משמעת הפעלה "בשדה", ביטחון שדה וביטחון קשר, כולל שימוש במלקודים. תשומת לב רבה הוקדשה ל"פרוצדורות" של עבודת המטה בטרם קרב, והושם דגש על הכנת עזרים מאירי עיניים שחייבו, בדרך כלל, לוחות ענק וטבלאות; באמצעותם הגיעה הערכת המצב ותוצריה לשיאה.

בשנה שלפני מלחמת יום הכיפורים תרם פו"ם, בעיקר באמצעות התרגילים שהתקיימו בו, תרומה משמעותית לגיבוש

התשובות שצה"ל נתן לכוחות התוקפים במהלך המלחמה. חניכים ומדריכים בפו"ם לקחו חלק בפעילות יחידותיהם⁹ לאורך כל השנה, במסגרת של מינויי משנה. הפעילות האינטנסיבית של צה"ל במסגרת כוננות "כחול לבן", באפריל-מאי 1973, הביאה להשתלבותם של חניכים ומדריכים אלה בתרגילים ובהקמת יחידות חדשות, כולל אוגדתו של האלוף דן לנר בפיקוד הצפון.

ההיכרות האינטנסיבית עם זירות הלחימה ועם צבאות ערב השונים, תרמה פעם נוספת תרומה ישירה לחניכים ולמדריכים, שיצאו מכאן לחזיתות ברמת הגולן ובסיני. התמקדותם בפו"ם בתרגילים ובעבודת המטה, איפשרה להם להחזיר את יחידותיהם לכשירות במלחמה.¹⁰

מלחמת יום הכיפורים ובעיקר הנסיגה בשלבים ממרחבי סיני, גרמה להתיישנותו המהירה של חומר ההדרכה של פו"ם. התרגילים שנמצאו במכללה ממחזורי העבר יצאו מכלל שימוש, והיה הכרח להכין חומר חדש שיתאים ללקחי

על אף הלקחים הרבים בתחום עבודת המטה, תרגילי פו"ם המשיכו להתרכז ב"פרוצדורות" של נוהל הקרב

המלחמה, לשינויים בגזרות הלחימה ולצרכים האופרטיביים החדשים. כתוצאה מלקחי המלחמה עסקו תרגילי פו"ם, זו לראשונה, ברמת הגייס.

על אף הלקחים הרבים בתחום עבודת המטה, תרגילי פו"ם המשיכו להתרכז ב"פרוצדורות" של נוהל הקרב. שלבי הערכת המצב עד להגעה לתכנית, תפסו כמעט את כל זמן התרגיל. נוספו עוד ועוד דוברים ועוד ועוד סעיפים. מלבד המפקד וכל עוזריו הבכירים, עלו לדוכן המרצים בעלי תפקידים זוטרים, כמו קצין האב"כ וקצין הל"א. נוהל הקרב הורחב עד לשבועיים תמימים, ורק זמן מועט, אם בכלל, הוקדש לניתוח מהלכים באמצעות משחק מלחמה - וגם זאת בטכניקה של אירועים ותגובות על גבי מפה או "שולחן

חול". ספר עבודת המטה בנוהל הקרב תפח למימדי ענק, בעוד שזה שהיה אמור לעסוק בנוהל הקרב במהלך ניהול הקרב, לא נכתב אף פעם.¹¹ התרגילים שמרו על המתכונת שעוצבה עוד לפני מלחמת יום הכיפורים, ובכלל זה דימוי מפקדות גדולות ומסורבלות. הדבר גרם להקדשת זמן רב לדיונים על המפקדות, במקום להקדיש את הזמן לנושאי קבלת החלטות בזמן קצר, כמשתמע מהצרכים המיוחדים של שדה הקרב המודרני. התרגילים, שנמשכו בדרך כלל כשבועיים, עסקו בצורת קרב אחת, נוהלו כדיונים בהנחיית מדריך, והסתיימו על פי רוב בפקודת היציאה ללחימה.

מרחבי סיני, שהלכו והצטמצמו עם הסכמי הביניים והסכם השלום עם מצרים, היטו את המערכת הצבאית החושבת, ויחד אתה את לב התרגילים, לגזרות אחרות. חזית רמת הגולן, ובמקביל השטח ההררי והבנוי של לבנון, תפסו את מקומו של המדבר. הלחימה בארגוני גרילה וטרור הפכה להיות נושא מרכזי בפן התיאורטי של לימוד המחשבה הצבאית. צה"ל, ופו"ם כחלק ממנו, החלו להתכונן למלחמה אפשרית עם ארגוני הפח"ע בלבנון.

מלחמת "שלום הגליל", ששילבה בתוכה את כל סדר הכוחות הסדיר וחלקים גדולים של מערך המילואים, היתה אמורה להביא לתמורה בפרקים הנלמדים בפו"ם ובתוכנם, וכן בדרך ניהולם של התרגילים. למרות זאת, עברו עוד כמה שנים בטרם הוכנסו שינויים כאלה למכללה. תכנית הלימודים בפו"ם המשיכה לכלול תרגילי מטה אשר החלו מרמת החטיבה והסתיימו ברמת הגייס והפיקוד המרחבי. התרגילים רועננו, וחלקם אף שונה בהתאם לראייתם המבצעית של מפקד פו"ם ומדריכיו. בתקופתו של תת-אלוף אביגדור קהלני כמפקד פו"ם עוצבה מערכת תרגילים אשר הובילה לתרגיל מסכם גדול, שנקרא "דרור". תרגיל זה הביא את החניכים לעסוק בכל צורות הקרב שנלמדו במהלך שנת הלימודים, ואיפשר תרגול החניכים בכל תפקידי הפיקוד. נבחנו בו שלבי ההגנה, ניהול קרבות השהיה ונסיגה, והתקפת נגד ומתקפה אל תוך שטח האויב.¹²

הלקחים שהצטברו ברמת המטה הכללי החלו להניע תהליכים חדשים בסוף שנות ה-80 של המאה ה-20, שהיו פועל יוצא

המגע באמצעות בקרה נמוכה שיצגה, בדרך כלל, את רמת המג"ד. שיטה אחרת שנבחרה מאוחר יותר היתה "מחש"ק 3", בה נתמכה המערכת במשחק מלחמה ממוחשב ש"שפט" את המהלכים, הציג את התוצאות ועורר את הבעיות ברמת הבקרה הנמוכה.

בשיטת "מטה דוד", תרגול המפקדה, והחניכים בתוכה, דימה תרגול עצמי של מפקדה אמיתית ללא גורמים חיצוניים. כל מפקד/חניך בחטיבה ובאוגדה המתורגלת היה גם החונך והמתרגל של הכפופים לו. השיטה איפשרה תרגול קרוב למצב אמיתי של הערכות מצב, דיווחים, תיאומים וקבלת החלטות: המג"דים הם שחוללו את התרחישים, על פי התוכנית המבצעית שנקבעה להם בהתאם לאויב, לתורת הלחימה שלו ולדרך פעולתו, וכן על פי הערכתם את תוכניתו ודרך הוצאתה לפועל.

עם האישור של תכנית "ברק" וההחלטה לשים את הדגש על תרגול נושאי ניהול הקרב והמפקד בלחימה, עלה הצורך במציאת דרך חדשה להמחשתו של הקרב עצמו. בכדי לאפשר תרגול יעיל יותר של חניכי פו"ם "ברק", ושנים אחר כך גם של חניכי המכללה לפיקוד טקטי, רוכזו, במסגרת סדרות התרגילים, קציני מילואים שפעלו כחונכים, כמג"דים, כמייצגי יחידות ומערכים וכמתגברי מכלולים. זאת, במסגרת יחידה חדשה שנבנתה בפו"ם - יחידת עזר להדרכה.

איוש יחידת העזר להדרכה בשנותיה הראשונות התבסס על מפקדים ברמות של מג"ד, סמג"ד ומ"פ בחילות השונים, שרכשו ניסיון קרבי ביחידותיהם במהלך מלחמת ששת הימים ומלחמת יום הכיפורים. רובם של קציני היחידה היו

במהלך סדרות התרגילים אמורים היו החניכים לטפל בצורות הקרב השונות. הסדרות תוכננו להתבסס על מתארים מבצעיים שונים, המקיפים מספר צורות קרב בכל סדרה.

סדרות התרגילים תוכננו להקיף את גזרות הלחימה השונות, ובכך לאפשר הכרה עמוקה של בעיות הקרקע בחזיתות המתוכננות. המתארים תוכננו להקיף את כל גזרות הלחימה המתוכננות בחזית המזרחית, המערבית והצפונית. כמו כן, הקיפו הגזרות אזורי לחימה במגוון גיאוגרפי-טופוגרפי, כולל אזורי מישור והר, אזורי מדבר ושטחים בנויים.

הלחימה" תוכננה אל מול הצבאות השונים, כולל כוחות משלוח ומחבלים. היא איפשרה לימוד מעמיק והטמעה של סדר הכוחות של צבא האויב, ושל תורת הלחימה ודרכי הפעולה האפשריות שלו.

הסדרות תוכננו כך, ש"דרגות הקושי" ילכו ויחמירו עם המעבר מסדרה לסדרה. אלו היו אמורות להתבטא במורכבות צורת הקרב והמשימה, ברציפות העבודה ואורך המשמרות, בבעיות ובשינויים המתוכננים והבלתי מתוכננים ובלוח זמנים מתכנס לנוהלי הקרב.

שיטת העברת התרגיל תוכננה לדמות ככל האפשר את שדה הקרב האמיתי. בתחילה הועברו הסדרות באוהלים שדימו פריסתה של מפקדת שדה "אמיתית". בהמשך, ובעיקר בשל אילוצי מזג אוויר ומחשבים, נבנה מתקן מיוחד לתרגול - "מבנה המתפו"ש".

כשיטת ההנעה של התרגיל נבחרה השיטה שפותחה בבסיס האימונים המרכזי של צה"ל, ונקראה שיטת "מטה דוד". בשיטה ידנית זו נוצרו הבעיות ונקבעו תוצאות

של הניסיון שהצטבר סביב עבודת המטה בנוהלי הקרב ובמהלך הקרב עצמו. כך החלה לחלחל ההכרה, כי יש לשנות את שיטת הפיקוד ל"פיקוד מוכוון משימה", ולשים את הדגש על נושאי קבלת ההחלטות בלוח זמנים קצר ובאילוצים של שינוי משימה - לעתים שינויים בלתי מתוכננים - הקיימים בשדה הקרב.

צוות הפו"ש במה"ד הצליח לשכנע את ראשי מה"ד, האלופים יוסי פלד, יצחק מרדכי ודורון רובין, כי השינוי בשיטת העבודה ובדרכי הטמעה צריך לכלול את צה"ל כולו, ובכל מקרה הוא צריך להתחיל בבית האולפנה - במכללה לפיקוד ומטה. התוצאה היתה כינונו, ב-1987 של צוות הקמה לקורס במתכונת אחרת, פו"ם "ברק".

במבנה המתוכנן של הקורס החדש הוחלט כי שתי אבני היסוד עליהן תיבנה התכנית יכללו פרק של "לחימה" ופרק של "פו"ש". על בסיסם יילמד פרק של מבנה וארגון הכוח, ובהמשכו - פרק נוסף של הכשרה ואימונים. כשלב המסכם את כל פרקי הלמידה יועברו תרגילים, או "סדרות תרגילים", שימצו את כל שנלמד בפרקים הקודמים בדרך של תרגול פיזי.

התפיסה הרעיונית הנוגעת לתרגילים בפו"ם קבעה, שסדרות התרגילים¹³ ייערכו בשלבים המתקדמים של הקורס, ומטרתן תהיה לשמש מנשא (פלטפורמה) באמצעותו יטמיעו החניכים את כל שלמדו בשלבים המכניים, במתאר דמוי מלחמה. נושאי הטקטיקה אמורים היו לשמש כמדיום להנעת הסדרה. הדגש בסדרת התרגילים היה על עבודת המטה בטרם הקרב ובמהלכו, לאורם של עקרונות המלחמה.

באמצעות הסדרות נדרשו החניכים להציף את הידע הנרכש וליישמו בנהלי העבודה, תוך שימת דגש על:

- הערכת מצב קבוצתית ואישית, עיתית ושוטפת.
- הוצאת הפקודות (פקודות התראה, פקודות מגרה, פקודות מבצע מלאות (ובהן נספחים מקצועיים) ופקודות מרשם.
- עבודת המטה - העברת דיווחים לרמות השונות, עדכונים, ניהול עזרים, זוטות מטה ועוד.

ואולי גם היעדים להם כווננו תרגילי המכללות, ובכלל זה המכללה לפיקוד ומטה.

הערות

1. על היסטוריה של משחקי מלחמה ראה מאמרו של מיג'ור אדגרדו ב' מטוטה, (להוסיף שם המאמר), צקלון, מס' 2, יולי 1977, עמ' 55-58. על מטרת משחקי המלחמה ראה: ניר מן, "משחקי מלחמה", מערכות, 343, נובמבר 1995, עמ' 22-27.
2. על משחק המלחמה החדש, מעמדו והישגיו ראה קולונל א' ס' מלוני, (להוסיף שם המאמר), מערכות, 139, אוקטובר 1961, עמ' 18-23; אל"ם אברהם תמיר, "על משחקי מלחמה", מערכות, 139, עמ' 23-25, סא"ל מאיר פעיל, "משחקי מלחמה - כלי הדרכה", מערכות, 142, מרס 1962, עמ' 39-43.
3. על שימוש במחשב למשחקי מלחמה ראה מאמרו של סא"ל י' ר', (להוסיף שם המאמר), צקלון, מס' 2, יולי 1977, עמ' 59-62; סא"ל י' ואל"ם י', "משחקי מלחמה ממוחשבים בצה"ל", מערכות, 334, נובמבר 1995, עמ' 28-31.
4. על משחקי מלחמה במכללה הבריטית ראה: אל"ם ס' גרנט, "משחקי מלחמה בקמברלי", מערכות, 343, נובמבר 1995, עמ' 32-37.
5. המידע על התרגילים בתקופת ההקמה מובא מתוך עדותו של האלוף (מיל') ישעיהו גביש, שהיה חבר בצוות ההקמה של פו"ם ואחר כך מפקדו.
6. מפקד פו"ם ערב המלחמה היה אל"ם מוטה גור, שיצא משם לפקד על חטיבת מילואי הצנחנים שכבשה את העיר העתיקה.
7. תיאור הנעשה בשנים אלו מתבסס על עדותו של האלוף (מיל') אברהם (אברשה) תמיר, שהיה מפקד פו"ם, ועל דבריו של תא"ל (מיל') מרדכי (מוטקה) ציפורי, שהיה מד"ר בפו"ם ולימים מפקד פו"ם.
8. מתוך דבריו של תא"ל (מיל') מנחם (מן) אבירם. יובל פו"ם, מערכות, 2001.
9. מוכר במיוחד תרגיל "איל ברזל", שהוכן על ידי מה"ד לפיקוד הדרום ב-1972, ובו שימשו מדריכי פו"ם כמנהלת אויב שייצגה את הכוח המצרי.
10. תאור תקופתו של האלוף קלמן מגן בפו"ם מתבסס על עדותו של האלוף (מיל') יעקב (ג'קי) אבן.
11. הדברים מתבססים על מסקנותי כחניך במחזור כ"א של פו"ם, בשנים 1974-1975, וכן על מסקנותיו של צוות ההקמה של פו"ם "ברק", בו הייתי חבר, בסוף שנות ה-80.
12. על פי דבריו של תא"ל (מיל') אביגדור קהלני, מפקד פו"ם בשנים 1983-1986. יובל פו"ם, שם.
13. השימוש במונח "סדרת תרגילים" בא להבדיל מהשימוש במונח תרגיל, בו תורגלה בד"כ רק צורת קרב אחת. בסדרת התרגילים יכול היה התרגיל להיפתח בהיערכות להגנה ובעקבותיה מעבר להתקפה, ואחר כך להתקדמות ושוב להגנה, ואפילו לנסיגה.

הולם של המערך הלוגיסטי על כל מרכיביו. ריכוז אחר, בעיקר של קציני מודיעין, נתבע לייצג את "הצד האדום" - את תכניותיו ואת מהלכיו בשדה הקרב, שנתמכו בתורת הקרב שלו ובדרכי הפעולה האפשריות המיוחסות לו.

הכנסתו של המחשב לתרגילי פו"ם, ההתבססות על תוכנת "מחשבת קרב 3", וההתכנסות למבנה החדש של המתפוס, הביאו לשינוי חלקי נוסף. מעתה נדרש מהחניך לא רק ניסיון קרבי, אלא גם יכולת של הפעלת מחשב. אנשי המילואים של היחידה הפכו להיות המומחים האמיתיים להפעלת המחשב. לצידם פעלו חיילי מילואים וחיילים סדירים מפעילי מחשב ובעלי ידע במערכות ממוחשבות, שהתמחו בהפעלת המחשב ובהתגברות על התקלות.

מסוף שנות ה-80 ועד לימים אלה תרמו היחידה ואנשיה רבות לשיפור מערך ההכשרה של החניכים בקורסים השונים של פו"ם "ברק". החניכים הראשונים, שחלקם משמשים כיום בתפקידים של מפקדי אוגדות ואף מעבר לכך, נחשפו לדרך זולה ואפקטיבית של תרגול מעשי. חניכים רבים שמרו על קשר עם פו"ם, ואף פנו בבקשות - שנענו - לתרגל את גדודיהם, חטיבותיהם ואוגדותיהם.

שיטות התרגול ומתכונת ההפעלה הצליחו במיוחד בכל הקשור למתארי הלחימה הקלאסיים. מעורבותו ההולכת וגוברת של צה"ל בנושאי "העימות המוגבל" וה"לחימה נמוכת העצימות" הציבה בפנינו קשיים של דימוי "שדה הקרב" שלא תמיד יכולנו להם. לאחר שנים של פיתוח ותרגול, מסתמן עתה צורך בשינוי שיטות, דרך ההפעלה,

מפקדים קרביים בדרגות רס"ן וסא"ל, שלחמו בירושלים ובאום כתף, בקנטרה ובסואץ, בחושנייה ובתוך ה"מובלעת". היו אלה קצינים שסייעו להמחשתו של שדה הקרב והבעיות המשולבות בו, על בסיס ניסיון אמיתי שנרכש בדם. כמפקדם נקבע אלוף-משנה (מיל') דני אשר, שהיה גם אחראי לכתיבת סדרות התרגילים ולהרצתם.

מעורבותו ההולכת וגוברת של צה"ל בנושאי "העימות המוגבל" וה"לחימה נמוכת העצימות" הציבה בפנינו קשיים של דימוי "שדה הקרב" שלא תמיד יכולנו להם

ליחידה הצטרפו במהלך השנים קצינים חדשים, שסיימו שרות קבע או מילואים ארוך ביחידותיהם, לרוב בתפקידי שדה. בתפקידי חניכה ניתנה עדיפות לקצינים שבמהלך שרותם היו מדריכים במכללות, או כאלה שמילאו תפקידי מטה ביחידות שדה, ברמה של קצין אג"ם, סמח"ט ומח"ט.

בשנים הראשונות שימשו קצינים אלה בעיקר את מערכת הבקרה הנמוכה. שיטת "מטה דוד", ששימשה להנעת התרגילים, חייבה מערך מייצג של גדודים ויחידות חטיבתיות, כמו גם של גורמים מקצועיים בשדה הקרב, ובהם מערך תצפיות, מערך מסייע ארטילרי, הנדסי ואווירי, וכן ייצוג

